

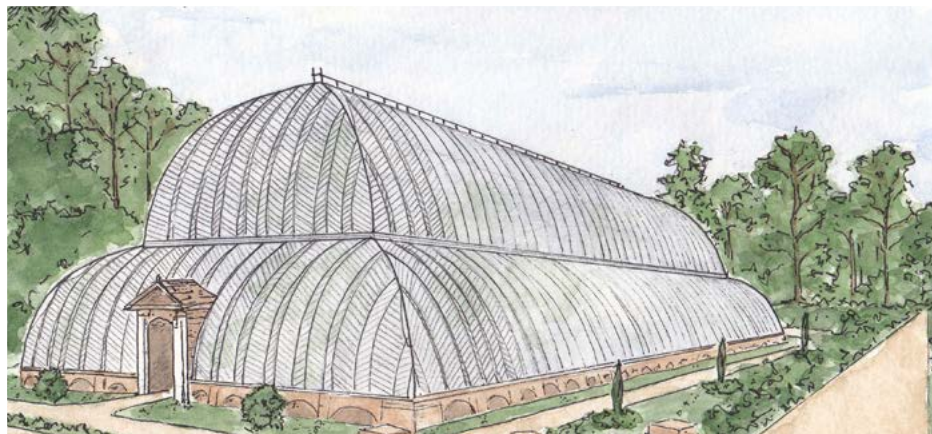
Vinterträdgårdar då och nu

En jämförande studie mellan The Great Conservatory vid
Chatsworth House och Sheffield Winter Garden

Winter Gardens Past and Present

A Comparative Study of the Great Conservatory at
Chatsworth House and Sheffield Winter Garden

Elsa P. Lindström

Vinterträdgårdar då och nu – en jämförande studie mellan The Great Conservatory vid Chatsworth House och Sheffield Winter Garden

Winter Gardens Past and Present - a Comparative Study of the Great Conservatory at Chatsworth House and Sheffield Winter Garden

Elsa P. Lindström

Handledare: Karin Svensson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Allan Gunnarsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: G2E
Kurstitel: Kandidatarbete i trädgårdsdesign
Kurskod: EX0798

Program/utbildning: Trädgårdsingenjör: Design - kandidatprogram
Examen: Trädgårdsingenjör
Ämne: Landskapsarkitektur EX0798
Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsmånad och -år: juli 2015
Omslagsbild: Elsa P. Lindström
Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: vinterträdgårdar, Chatsworth, Sheffield Winter Garden, Joseph Paxton, inom-husträdgårdar, status, funktion

Illustrationer och fotografier av Elsa P. Lindström om inget annat anges. Svartvita fotografier från 1800-talet är fotograferade av informationstavlor i Chatsworths trädgårdar.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Vinterträdgårdar och den engelska trädgårdskulturen har alltid fascinerat mig så när möjligheten att skriva ett kandidatarbete och fördjupa mig inom vilket ämne som helst så kändes valet enkelt. För mig representerar vinterträdgårdar en möjlighet att njuta av trädgård under större del av året även här i norra Europa. Tack till min mamma Anne och min syster Emma för att ni följde med mig till England och stod ut med alla timmar i vinterträdgårdar. Tack Hannes för att du tog hand om våra barn så att jag kunde åka och sedan skriva det här. Slutligen tack till min handledare Karin för stöd, inspiration och ovärderliga kunskaper om inomhusträdgårdar och engelska trädgårdar.

Elsa P. Lindström

Alnarp, maj 2015

Sammanfattning

Det här är en jämförande studie mellan The Great Conservatory på Chatsworth; en vinterträdgård från 1800-talet skapad av Joseph Paxton och Sheffield Winter Garden, en modern vinterträdgård i centrala Sheffield som invigdes 2003. Syftet var att utreda vilken funktion, betydelse och status vinterträdgårdar hade under 1800-talet och har idag genom att jämföra två vinterträdgårdar från olika epoker. Arbetet har genomförts med platsstudier i England, intervjuer och litteraturstudier.

Resultatet indikerar att de båda vinterträdgårdarna är väldigt lika varandra till konstruktion, invändigt utseende, klimat och syfte men skiljer sig åt i användning och tillgänglighet. Vidare är bägge vinterträdgårdarna statusmarkörer av sin tid. Vinterträdgårdar som ett nutida fenomen berörs också likväl som spekulationer kring vinterträdgårdar i framtiden.

Abstract

This is a comparative study of The Great Conservatory at Chatsworth; a winter garden from the 1800's built by Joseph Paxton and Sheffield Winter garden, a modern winter garden in central Sheffield that was inaugurated in 2003. The purpose of this study was to investigate what function, meaning and status winter gardens had during the 1800's and has today by comparing two winter gardens from different eras. The study has been carried out through location studies in Great Britain, interviews and literature studies.

The result indicates that the two winter gardens are very similar regarding construction, internal appearance, climate and purpose but differs in use and availability. Furthermore can both winter gardens been seen as status markers of their time. Winter gardens as a contemporary phenomenon are also studied as well as speculations regarding winter gardens in the future.

Begrepp

Det finns en del oklarheter och viss förvirring kring vad som är vad gällande glashus för växtändamål. Följande relativt allmänt vedertagna förklaringar till de olika begreppen är de som avses i det här arbetet.

Orangeri

Uppvärmrt övervintringshus där man i nordligare delar av världen under vinterhalvåret förvarar och skyddar ömtåliga växter som exempelvis citrusräd. Ordet orangeri kommer från franskans "orange" som betyder apelsin.

Vinterträdgård

Ett glasat rum för tropiska växter, rumsvarmt hela året till skillnad från det svalare orangeriet. Här växer växterna permanent.

Växthus

Byggnad för inomhusodling (dvs. produktion) av växter. Det finns både kallväxthus utan uppvärmning och varmväxthus med uppvärmning.

I det här arbetet används begreppet vinterträdgård konsekvent som översättning av engelskan *Conservatory* och *Winter Garden*.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund	1
1.2	Syfte och målbeskrivning	1
1.3	Avgränsning	1
2	Metod	2
2.1	Platsstudier	2
2.2	Intervjuer	2
2.3	Litteraturstudier	2
3	Innovativa glashus	3
3.1	Att odla under glas	3
3.2	Joseph Paxton	4
3.3	Jättenäckros, <i>Victoria regiae</i> som inspiration	5
4	The Great Conservatory på Chatsworth House	6
5	Sheffield Winter Garden	11
6	Jämförelse mellan vinterträdgårdarna på Chatsworth och i Sheffield	15
7	Vinterträdgård som statussymbol	18
8	Vinterträdgård som nutida fenomen	19
9	Diskussion	21
10	Källförteckning	23

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Att odla växter i övertäckta hus, oavsett om det är växthus, vinterträdgårdar eller orangerier, är i huvudsak ett fenomen på norra halvklotet. Det går långt tillbaka i historien men en betydande period var den viktorianska eran på 1800-talet då byggandet av glasövertäckta byggnader formligen exploderade över hela England. Den kanske mest betydande av dessa vinterträdgårdar var den på Chatsworth House, dels för att den var förlaga till legendariska Crystal Palace och dels för att den var spektakulär på många sätt.

På senare år har trenden med glasövertäckta hus ökat igen och i Sheffield finns till exempel den största glasbyggnad för växter som byggts på över hundra år i England, nämligen Sheffield Winter Garden. Sheffield Winter Garden är en modern vinterträdgård som dagligen är öppen för allmänheten och är tänkt som en mötesplats och ett komplement till stadens övriga trädgårdar som mer är attraktiva under sommarhalvåret.

1.2 Syfte och målbeskrivning

Detta arbete syftar till att jämföra två vinterträdgårdar från olika epoker för att undersöka vilka likheter och skillnader som finns. Målet är att formulera hur funktionen av vinterträdgårdar eventuellt har ändrats genom tidens gång och att utreda vilket behov som finns av vinterträdgårdar i dagens samhälle. Detta görs utifrån följande frågeställning: Vilka likheter och skillnader finns mellan dagens och 1800-talets vinterträdgårdar gällande funktion, betydelse och status?

1.3 Avgränsning

Arbetet är avgränsat genom att två specifika vinterträdgårdar har valts ut för att studeras. Det går inte att läsa om vinterträdgårdar utan att stöta på namnet Joseph Paxton, den legendariske engelske trädgårdsmästaren och mästaren inom innovativa glasbyggnader. Eftersom just Paxton ligger bakom vinterträdgården på Chatsworth valdes den ut som representant för 1800-talets vurm för glastäckta byggnader för växtändamål.

Den moderna vinterträdgården att jämföra Paxtons Chatsworth med valdes ut på grunderna att det är den största glasbyggnad som byggts i England på över hundra år. Vinterträdgården ligger i centrala Sheffield och invigdes 2003. De båda vinterträdgårdarna ligger ungefär 2,5 mil ifrån varandra.

2 Metod

Detta arbete har genomförts med hjälp av platsstudier, intervjuer och litteraturstudier.

2.1 Platsstudier

Den första platsen är vinterträdgården, the Great Conservatory, som hör till Chatsworth House. The Great Conservatory stod färdig 1840 och skapades av Joseph Paxton. Dessvärre revs den efter första världskriget, men grundmurarna och en del dokumentation finns kvar. Chatsworth House ligger i Derbyshire ungefär en halvtimme med bil från Sheffield i Storbritannien.

I centrum av Sheffield ligger den andra platsen som studerats, nämligen The Winter Garden. Det är en modern vinterträdgård som invigdes 2003. Under platsstudierna har observationer gjorts av själva platsen och människorna som vistas i den i ett utforskande syfte för att få så bra uppfattning som möjligt om hur platsen används.

2.2 Intervjuer

Kvalitativa intervjuer med en låg grad av standardisering har använts för att ge intervjupersonen maximalt utrymme att svara med egna ord utifrån sin egen inställning och tidigare erfarenhet (Patel och Davidsson, 2003). Intervjuerna genomfördes även med en låg grad av strukturering så att frågorna ställdes i den ordning som föll sig bäst i det enskilda fallet (ibid). Frågor hade formulerats på förhand men följdfrågor kom spontant under intervjuerna. Personerna som intervjuades för det här arbetet var David Gill som är verksamhetschef för The Winter Garden i Sheffield och Nicky Gane som är guide och föreläsare på Chatsworth House. Intervjuerna spelades in med hjälp av diktafon.

2.3 Litteraturstudier

Största delen av litteraturen till det här arbetet är på engelska. Eftersom vinterträdgården på Chatsworth inte finns kvar intakt har också fotografier och illustrationer studerats för att få en uppfattning om hur den såg ut. Sökorden som använts för att hitta artiklar och böcker är bland andra: winter garden, Joseph Paxton, Sheffield, Sheffield Winter Garden, Chatsworth House, The Great Conservatory, Victorian England och vinterträdgård.

3 Innovativa glashus

3.1 Att odla under glas

Under 1600- och 1700-talet ökade mängden växter som introducerades av resenärer och upptäckare från hela världen. Önskan att kunna odla dessa rariteter även i norra Europa sporrade människans fantasi till att uppfinna sinnrika konstruktioner för att få dem att överleva även i vårt hårda klimat. Till en början var konstruktionerna enkla med det enda målet att skydda växterna från frost men med tiden utvecklades mer sofistikerade byggnader (Warren och Woods, 1988).

Att bygga glashus för att odla växter var ett växande fält inom ingenjörskonsten i början av 1800-talet. Orangerier som konstruerats på 1700-talet för att visa exotiska växter hade vanligen en murad vägg mot norr och träinramade fönster av glas mot syd och var relativt mörka, men den industriella revolutionen förde med sig nya möjligheter. Gjutjärn kunde nu produceras betydligt billigare än tidigare och det var ett starkare och mer formbart material än trä som inramning för glaset. Gjutjärnet gjorde det också möjligt att bygga järnstommar som kunde glansas på alla sidor, även taket på byggnaden. John Claudius Loudon (1783-1843), trädgårdsförfattare och tidig innovator inom glashusdesign utvecklade en sicksack-formad takkonstruktion (se bild 1 och 2) inspirerad av plogfåror som maximerade införseln av dagsljus och 1816 patenterade han också flexibla gjutjärnsspröjs som behöll sin styrka även efter att det böjts. Med dessa nya material och innovationer började böjda tak och glaskupoler att växa fram (Willis och Fry 2014).

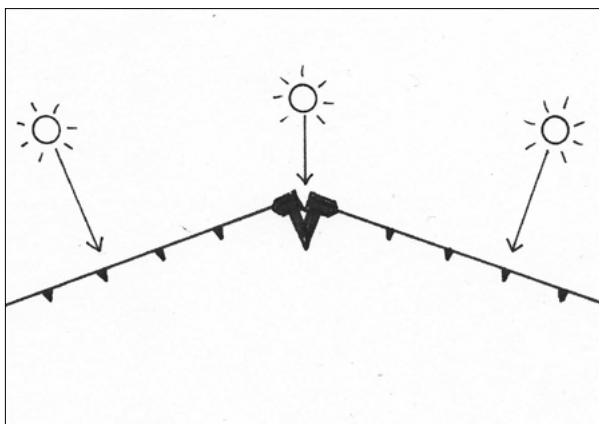

Bild 1: Förenklad illustration av Loudons takkonstruktion och solens strålar.

Bild 2: Närbild av det färdiga taket på The Great Conservatory, Chatsworth. Fotograferat av informationstavla i Chatsworths trädgårdar.

Det var fortfarande så pass dyrt med glasövertäckta hus att de var reserverade för den rika överklassen, men priserna började sjunka i takt med att utvecklingen inom glasindustrin tog fart. Större och billigare skivor av glas kunde tillverkas och skatten på glas avskaffades 1845. Efter det kom det fler och fler tillverkare av glashus för växtändamål på marknaden. Olika glashus i både trä och järn var nu tillgängliga för olika grödor, exempelvis vinhus, persikohus, tomat- och fikohus som gav tidigare och senare skördar. Vurmen för exotiska växter som till exempel orkidéer från Sydamerika, Indien och södra Afrika gjorde att intresset för glashus som enbart fokuserade på dekoration istället för produktion också frodades (Warren och Woods, 1988).

De här byggnaderna från 1800-talet och en bit in på 1900-talet reflekterar höjdpunkten av den viktorska uppfinningsrikedomen, en kombination av smart design och innovativ teknik. De vittnar inte bara om den uppfinningsrikedom som tillverkarna hade utan även om skickligheten hos de trädgårdsmästare som lyckades locka dessa växter att blomstra långt borta från sina naturliga miljöer (Warren och Woods, 1988).

3.2 Joseph Paxton

Bild 3: Målat porträtt av Joseph Paxton på informationstavla i Chatsworths trädgårdar.

Den person som i särklass är mest förknippad med vinterträdgårdar, orangerier och växthus är Joseph Paxton (se bild 3). Han föddes 1803 i Milton Bryant, Bedfordshire som sjunde barnet i en bondefamilj. Fadern dog tidigt och sönerna började jobba i trädgårdarna på olika gods runt om i England. Han hade ett antal trädgårdsjobb innan han som tjugoföråring började i Chiswick Gardens. Chiswick hyrdes då av The Royal Horticultural Society från Hertigen av Devonshire och hertigen blev så imponerad av Joseph Paxton att han anställde honom som huvudträdgårdsmästare på sin största landsegendom, Chatsworth House i Derbyshire (Colquhoun 2004).

På Chatsworth började Paxton experimentera med att odla frukt och grönsaker under glas. Han förbättrade de glasbyggnader som redan fanns på Chatsworth och lät bygga nya efter sin egen design, exempelvis The Great Conservatory och ett näckroshus, speciellt designat för jättenäckrosen, *Victoria regia*. Han lät också bygga en orangerivägg, The Cave (se bild 4). Paxton förbättrade John Claudius Loudons sick-sack-konstruktion för glastak som tidigare nämnts så att solljuset mötte glaset vinkelrätt på förmiddagar och kvällar och maximerade därmed dagsljuset. Samtidigt mildrades den heta middagssolen genom att dess strålar träffade glaset i mera sned vinkel och därmed bröts (Grant 2013).

Bild 4: Joseph Paxtons orangerivägg, The Cave, på Chatsworth.

Paxton skapade även avancerade fontäner och vattenspel och lät samla in växter från hela världen. Chatsworth hade då exempelvis Englands största orkidésamling. Under Paxtons ledning utvecklades de omfattande trädgårdarna och parkerna vid Chatsworth House till de främsta i England. Paxton förblev huvudträdgårdsmästare på Chatsworth fram till sin död 1865 men gjorde parallellt andra projekt (Grant 2013).

Paxtons allra mest kända projekt är Crystal Palace som var en utställningshall som uppfördes i Hyde Park i London till världsutställningen 1851. Den var med sin längd av ca 564 meter en av världens största byggnader och rymde över 13 000 internationella utställare (Thacker 1989). Thacker berättar även att Paxtons idéer och kunskap om växthusdesign, förtillverkning av element och rationella byggnadsmetoder gjorde det möjligt att färdigställa hela den enorma byggnaden på mindre än ett år. Crystal Palace bestod av drygt 290 000 glaselement som var omslutna av ett system med gjutjärnspelare och fackverksbalkar i trä. Efter världsutställningen flyttades hela byggnaden till Sydenham där den tjänstgjorde som nöjespalats innan den dessvärre utplånades i en omfattande brand 1936 (se bild 5). (Thacker 1989)

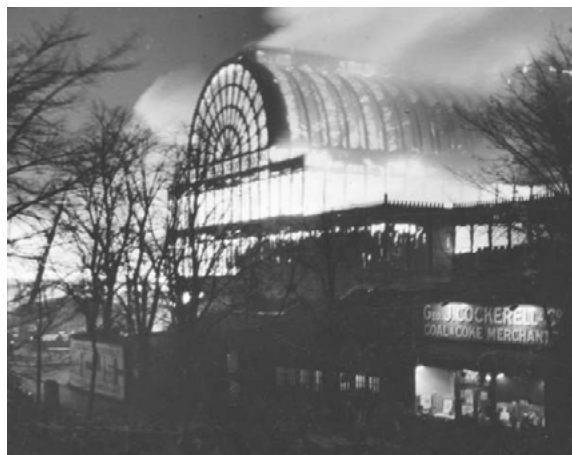

Bild 5: Crystal Palace under branden 1936.
Foto: Recuerdos de Pandora

3. 3 Jättenäckros, *Victoria regia* som inspiration

Samma år, 1840, som Paxtons stora vinterträdgård på Chatsworth stod färdig fick han några frön av jättenäckrosen, *Victoria regia* att provodla. Det lyckades inte den gången och det blev en intern kamp i England om vilken trädgård som skulle lyckas få den att växa och slutligen att blomma. Paxton vann efter många om och men kampen om blomningen, om än inte etableringen, och han var den första att presentera en blommande näckros till drottning Victoria som den var döpt efter (Willis och Fry 2014).

Jättenäckrosen är välkänd för sina cirkulära blad med en diameter på upp till tre meter, starka nog att bära ett barn. När tidningen London Illustrated News kom till Chatsworth för att skriva ett reportage om den blommande jättenäckrosen demonstrerade Paxton dess styrka genom att låta sin nioåriga dotter Annie stå på ett av bladen. Att se vilken styrka bladen besatt gav Paxton idén att använda sig av samma design som bladens nerver hade till sina glashus för att göra dem ännu starkare och mer hållbara. Han ritade på undersidan av de gigantiska bladen för att skapa ett växthus specialdesignat för att odla och visa upp jättenäckrosor på Chatsworth. Bladets intrikata nervsystem (se bild 6) hindrade det från att knäckas när det flöt på vattenytan (Willis och Fry 2014). Det var det här näckroshuset (se bild 7) med bladnervsliknande glaskonstruktion som tillsammans med den stora vinterträdgården på Chatsworth med sitt fårade tak var förlaga till Crystal Palace 1851 (Richmond 2009).

Bild 6: Undersidan av ett jättenäckrosblad. Foto: Jürgen Priebe

Bild 7: Fotografi av Chatsworths näckroshus på informationstavla i Chatsworths trädgårdar.

4 The Great Conservatory, Chatsworth

Vinterträdgården, The Great Conservatory, på Chatsworth beskrivs som den mest betydelsefulla av alla vinterträdgårdar på 1800-talet i England (Thacker 1989). Chatsworth House (se bild 8) är en stor egendom i grevskapet Derbyshire i norra England och det var här Joseph Paxton var huvudträdgårdsmästare under stor del av sitt liv. Samarbetet mellan Paxton och hertigen gjorde Chatsworth världsberömt för sina glasövertäckta byggnader. Det talades om ett giftermål mellan Paxtons kunskap och entusiasm och hertigens uppmuntran och ekonomiska tillgångar (Woods och Warren 1988).

Bild 8: Chatsworth House, Derbyshire.

Bild 9: Illustration av The Great Conservatory baserad på fotografier.

Bild 10: Foto över grundmuren av The Great Conservatory, taget ungefär på samma plats som bild 9 är illustrerad.

Den största byggnaden som Paxton lät bygga på Chatsworth var The Great Conservatory (se bild 9 och 10). Den tog fyra år att bygga och stod färdig 1840. Byggnaden var 84 meter lång, 37 meter bred och 19 meter hög. Inne i den stora vinterträdgården fanns plats för två hästdragna vagnar att passera varandra på huvudvägen. Där fanns även trappor som doldes av stående klippblock. Trapporna ledde till ett galleri där det var möjligt att på nära håll studera de högsta grenarna på de exotiska palmerna och andra träd som blomstrade där. Där fanns även dammar med vattenväxter, stenar, mossor, ormbunkar och fantastiskt färgglada blommor i ett tropiskt klimat. (Chatsworth House Trust 2015)

För att skapa detta klimat byggdes åtta underjordiska pannor som drevs med kol. Pannorna försörjde en 11 km lång labyrint av rör med varmt vatten som i sin tur värmden upp vinterträdgården. Ångorna och röken från pannorna försvann genom rökkanaler längs med marken upp till en skorsten i den anlagda skogen i närheten, väl utom synhåll från trädgården (Chatsworth House Trust 2015). Hålet för påfyllning av kol ligger nordöst om vinterträdgården och är dolt från huvudvägen. Från det stora hålet levererades kolen i små vagnar längs en underjordisk järnväg i en tunnel. Delar av tunneln har blockerats efter förstörelsen av vinterträdgården men en del av tunneln har restaurerats (se bild 11). Nicky Gane som är föreläsare och guide på Chatsworth House berättar att anledningen till att försörjningen av kol till pannorna var placerad under jorden var att den sjätte hertigen av Devonshire inte ville se några arbetare när han underhöll gäster i trädgården. Vidare skriver Woods och Warren att varje antydning till en människoskapad mekanism var utesluten för hertigen och Paxton, denna tropiska skog skulle verka okonstlad (1988).

Bild 11: Den restaurerade koltunneln.

Under och efter första världskriget (1914-1918) fanns det inte tillräckligt med kol för att värma upp vinterträdgården och många av växterna dog (se bild 12 och 13). Det fanns inte heller tillräckligt med personal för att underhålla de omfattande trädgårdarna på Chatsworth eftersom de flesta trädgårdsarbetarna var ute i kriget. På grund av kostnaden för att återställa den nu delvis förfallna byggnaden och med tanke på de stora kostnaderna för underhåll och uppvärmning revs vinterträdgården 1920. Gane berättar att det ironiskt nog var Paxtons barnbarn som sprängde glasdelen och än idag ligger det glasbitar i de nuvarande rabatterna på platsen (under studiebesöket hittades tre glasbitar). I boken Glasshouses av Woods och Warren står att läsa att vinterträdgården var så välbyggd att trots att den var förfallen så krävdes det sex försök att spränga den innan det lyckades (1988).

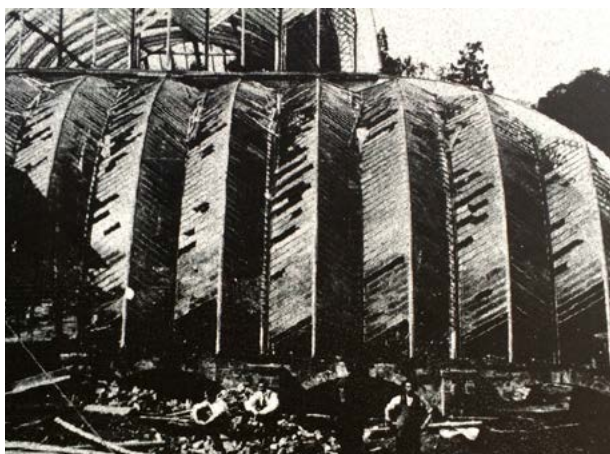

Bild 12: Fotografi av vinterträdgården efter första världskriget på informationstavla i Chatsworths trädgårdar.

Bild 13: Fotografi inifrån vinterträdgården efter första världskriget på informationstavla i Chatsworths trädgårdar.

Bild 14: Idegranslabyrinten och planteringarna innanför muren till The Great Conservatory.

Idag finns grundmuren till vinterträdgården bevarad liksom hålet för kolleverans och koltunneln. På samma plats där vinterträdgården låg, innanför grundmuren, finns nu en stor idegranslabyrint som är skapad av Denis Fisher 1962 (Chatsworth House Trust, 2015). Labyrinten består av 1209 plantor av idegran, *Taxus baccata*, och är idag en välklippt och förvirrande labyrint (se bild 14). På 1920-talet efter att vinterträdgården förstörts anlades blomsterrabatter i vardera änden inom grundmuren med gångar genom och runt dem. I mitten finns fortfarande originalvägen från Paxtons tid kvar. Gane berättar att planteringarna förändras med säsongerna men växtbäddarnas form består. I norra änden odlas örter och en fantastisk magnolia och i södra änden ett mer intrikat mönster av bäddar som fylls med olika sorters dahlia under sommaren och lökväxter på våren. Under platsbesöket blommade hyacinter och olika narcisser överdådigt och växthuset var sprängfyllda med dahlior som väntade på att planteras ut.

Utöver att bygga vinterträdgårdar och växthus samlade hertigen och Paxton också in växter. När The Great Conservatory hade sin höjdpunkt (se bild 15) var vinterträdgården fylld med de mest spektakulära

Bild 15: Illustration av interiören i The Great Conservatory, fotograferad av informationstavla i Chatsworths trädgårdar.

växterna från hertigens omfattande samling från hela världen, tropiska fåglar flög mellan palmerna, gulfiskar simmade i dammarna och stora kristaller och ovanliga stenar stod utställda runt om i vinterträdgården (Warren och Woods 1988). Samma kristaller går nu att titta på inne i själva huset.

Gällande växterna så hade Chatsworth år 1830 arton olika leverantörer för växter (Woods och Warren 1988). Några år senare hade växtinsamlingen nått nya höjder och plantor sändes direkt till Chatsworth, exempelvis apelsinträd från Calais och vinstockar från Malta (ibid). Det finns också anteckningar på att det kom växter från Paris, Rouen, Dresden, Odessa, Vera Cruz, Madras, Calcutta och Seringapalam. Många av de här växterna skickades som presenter till hertigen, vars passion för rariteter var välkänd (ibid). En ny dvärgbanan som Paxton döpte till *Musa cavendishii* efter sin uppdragsgivare (hertigen av Devonshires familjenamn är Cavendish) blev en stor framgång 1836. Hertigen finansierade också expeditioner till tropikerna, västra Kanada och Brasilien för att samla in exotiska växter (ibid).

Hertigen beskriver att i vinterträdgården växte dadelpalmer (*Phoenix ssp.*), hibiskus (*Hibiscus splendens*), korallbuske (*Erythrina ssp.*), passionsblomma (*Passiflora ssp.*), trillingblomma (*Bougainvillea spectabilis*), dofranka (*Stephanotis floribunda*) som växte ända upp till taket och palmen *Sabal blackburniana* som var den första exotiska växt som han införskaffade, då från Mrs Beaumont från norr (Warren och Woods 1988). Vidare skriver hertigen att där fanns drottningpalm (*Cocos plumosa*, nuvarande namn: *Syagrus romanoffiana*) som var en present från Sheffield Horticultural Society och roshibiskus tillsammans med flera sorters bananer. Han nämner även ett drakblodsträd (*Dracaena draco*) som var en present från Lord Fitzwilliam. (Woods och Warren 1988).

I takt med den växande samlingen av exotiska växter så kom behovet av plats för att förvara dem och det var så The Great Conservatory kom till. De befintliga växthusen med kupoler på Chatsworth var inte tillräckligt höga för en del av de mer storväxta arterna så Paxton fick utforma något nytt. Paxton tog inspiration från katedraler med en högre mittdel och lägre sidogångar. Idén till den stora vinterträdgården på Chatsworth fick Paxton 1836 och han diskuterade den med Decimus Burton, en arkitekt vars initialer finns med på ritningarna från detta år (Woods och Warren 1988). Woods och Warren skriver fortsatt att äran som initiativtagare och designer av glaskonstruktionen måste gå till Paxton även om Burton var med och formade den och senare hävdade att han vara arkitekten. Hertigen var däremot tydlig med att det var Paxtons plan och beskrev vinterträdgården som ett extraordinärt monument över Mr. Paxtons talang och skicklighet och att han i utförandet var assisterad av Mr. Burton (ibid).

The Great Conservatory kostade 33 000 pund att bygga år 1840 (Woods och Warren 1988). I dagens penningvärde skulle det motsvara ungefär 33,8 miljoner svenska kronor. (Uträkningen gjord på www.EH.net som ägs och administreras av Economic History Association, 2015-05-05).

Bild 16: Sheffield Winter Garden

5 Sheffield Winter Garden

Sheffield är en stad i South Yorkshire, England och har genom stålframställning positionerat sig som ett betydande industricentrum sedan 1700- och 1800-talet (NE, 1995). David Gill som är verksamhetschef för vinterträdgården berättar att på grund av ökad automatisering och större konkurrens från utlandet fick flera stålindustrier läggas ner under 1980-talet och arbetslösheten i staden var hög. Vidare berättar Gill att ett stort köpcentrum, Meadowhall, byggdes utanför staden på 1990-talet. Kombinationen av hög arbetslöshet, och därmed lägre potentiell konsumtion, och större utbud i köpcentret än inne i stadens centrum gjorde att Sheffield stadskärna förföll. För att försöka förändra den här situationen och göra Sheffield till en mer attraktiv plats introducerades bland annat projektet *Heart of the City*.

Heart of the City är ett förnyelseprojekt beräknat till 120 miljoner brittiska pund som inleddes 1994 och hade som mål att skapa en attraktiv stadskärna som skulle locka tillbaka investerare och därmed jobb till stadens hjärta (Worsley, 2003). Vidare skriver Worsley att kronan på verket i förnyelseprojektet är vinterträdgården (se bild 16) skapad av Pringle, Richards, Sharratt Architects. Arkitektbyrån berättar att den prisbelönta vinterträdgården är 70 meter lång, 22 meter bred och 22 meter hög på högsta stället. Den byggdes mellan 1996-2002 och kostade 5,5 miljoner brittiska pund (PRS Architects, 2003) vilket motsvarade ungefär 78 miljoner svenska kronor (Uträkningen gjord på www.EH.net som ägs och administreras av Economic History Association, 2015-05-05).

Bild 17: Sheffield Winter Garden.

Vinterträdgården öppnades för allmänheten den 12 december 2002 men invigdes officiellt i maj året därpå av drottning Elizabeth II. Syftet med vinterträdgården var att skapa en trädgård inomhus för allmänheten. Gill benämner det som ett komplement till närliggande Peace Gardens som är välbesökt sommartid. Vinterträdgården är utformad som en offentlig park med vindlande gångar, parkbänkar, caféer och en central, öppen plats för underhållning.

Rent byggt tekniskt så består byggnaden av tio par limträbalkar i lärk som är över 20 meter höga och bär upp ungefär 2500 kvadratmeter glas (se bild 17). Lärk valdes eftersom det inte behöver impregneras och med tiden blir vackert gråfärgat, något som arkitekterna tyckte skulle passa till glaset och betongen i övrigt. Rent hortikulturellt togs också beslutet att använda obehandlat trä för att undvika allt för mycket gifter nära växterna. Varje båge tillverkades i två delar och

monterades sedan på plats. Det användes även 900 kubikmeter betong och 80 ton stål för att bygga vinterträdgården. Markbeläggningen består av sandsten från lokala stenbrott (Sheffield City Council 2003).

Gill berättar att temperaturen i vinterträdgården regleras med hjälp av automatisk luftning genom galler och ventilation. Under vintern värms vinterträdgården upp genom golvvärme för att undvika frost men det är fortfarande en vintersval miljö med en minimitemperatur på +4°C. Sommartid svalkas trädgården med fläktar och dammarna och den dagliga vattningen höjer luftfuktigheten. Vinterträdgården har designats för att vara så energibesparande som möjligt och ska vara ett bra exempel på hur det går att bygga hållbart i ett tätbebyggt stadsområde (Gill 2015).

Bild 18: Väderkvarnspalm, *Trachycarpus fortunei* och rumsgran, *Araucaria heterophylla* på väg upp mot taket i Sheffield Winter Garden.

Går vi vidare till hortikulturella fakta så växer det över 2500 plantor i trädgården. Växterna har arrangerats efter ståndort, exempelvis är torktåliga växter placerade i den soliga södra delen av byggnaden och skuggtåliga växter är planterade i den norra delen. Gill berättar att plantskolan, Rentokil Tropical Plants Ltd i Bath, som levererade de flesta av växterna lät beställa hem dem ett par år innan planteringen för att växterna skulle acklimatisera sig ordentligt till liknande ljusförhållanden och temperaturer som de som skulle råda i vinterträdgården i Sheffield.

De arter som blir högst växer i mitten av vinterträdgården, exempelvis rumsgran (*Araucaria heterophylla*), olika eukalyptusarter (*Eucalyptus ssp.*), silverakacia (*Acacia dealbata*) och robustapalm (*Washingtonia robusta*). Gill berättar att flera av dem troligen kommer att vilja växa högre än vad som är möjligt i vinterträdgården men att de har en beskärningsplan för dem (se bild 18). Vidare berättar Gill att de är stolta över den stora väderkvarnspalmen (*Trachycarpus fortunei*) i östra delen av vinterträdgården. Runt om i de olika växtbäddarna finns skyltar med information om växterna för att besökare ska kunna lära sig en del fakta.

Vinterträdgården är uppdelad i fem olika växtbäddar, den första i den södra änden kallas för "Öknens överlevare" och här växer bland annat väderkvarnspalmer, agave, yuccapalmer, nymffiljor och korallbuskar. Nästa växtbädd är fylld med olika sorters bambu för att visa upp hur

varierande bambusläktet är. I den centrala växtbädden finns minnesstenen från när drottningen invigde vinterträdgården och den flankeras av två rumsgranar, bananer, nyzeeländskt lin och mycket annat. I norra delen av vinterträdgården finns två växtbäddar varav den ena är fylld med exempelvis kottepalmer, papegojblommor, bananer och japanskt silkesträd. Den sista växtbädden kallas för "*Dinosauriemat*" och här växer bland annat trädormbunkar och grästräd från Australien (Sheffield City Council 2003).

Eftersom många av de nära två miljoner besökarna som årligen besöker vinterträdgården återkommer på regelbunden basis tycker Gill och hans kollegor att det är viktigt att något förändras utseendemässigt i de permanenta planteringarna med jämna mellanrum. De byter därför ut växter i det så kallade färgbandet (se bild 19) fem gånger per år.

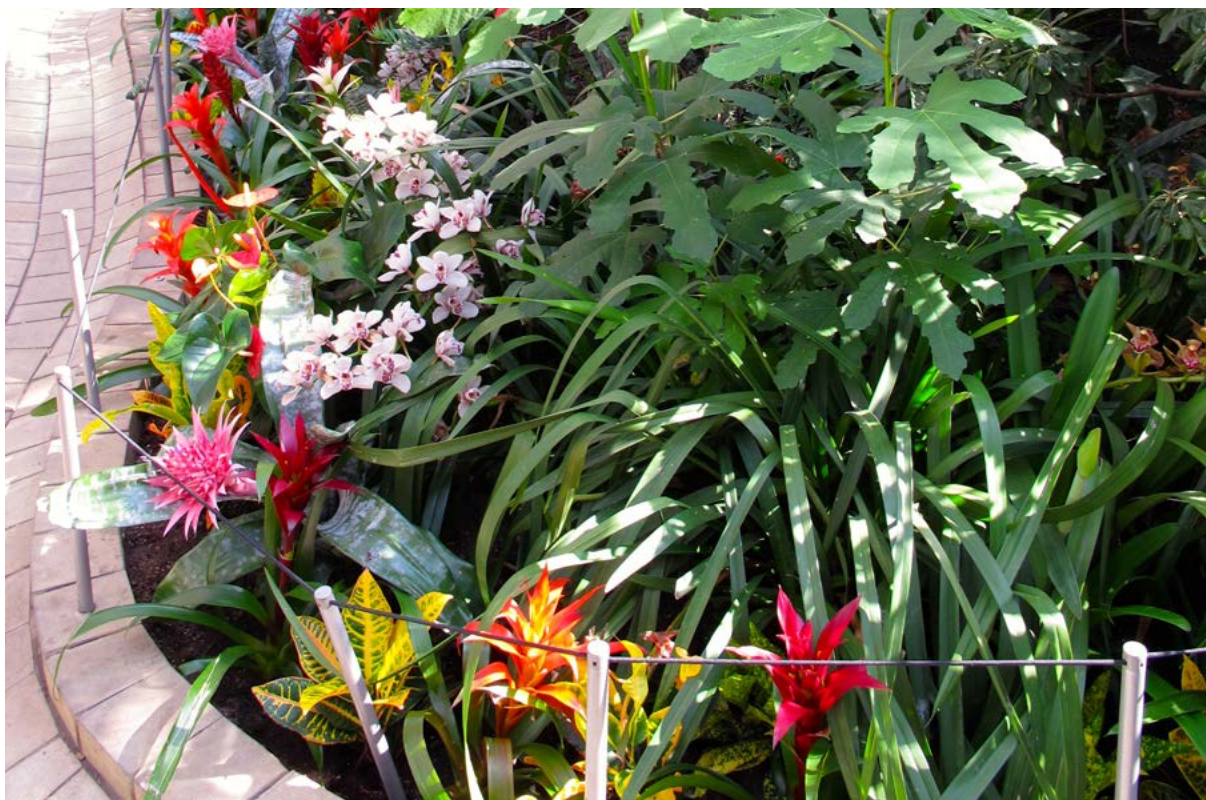

Bild 19: En del av de så kallade färgbandet av växter som byts ut med jämna mellanrum.

I tidningen *The Guardian* skriver Jonathan Glancey att vinterträdgården är den sorts övertäckta mötesplats som brittiska städer saknat så länge. Arkitekturen spelar andra fiol till överflödet av exotisk grönska och att detta är en härlig påminnelse om hur arkitektur själv härrör delvis från studier av träd och natur. Glancey avslutar med att konstatera att Sheffield's vinterträdgård är en utmärkt plats att mota bort vinterns nedstämdhet på och att Sheffield's blommande agenda för en mer kulturell stad är lika het som det är kallt ute (*The Guardian* 2003-01-06).

Och det är exakt det här som Gill berättar att de vill uppnå med vinterträdgården; en mötesplats för människor i Sheffield, en turistattraktion och en plats för rekreation i stadens brus och inte minst hjälpa till att ge Sheffield ett nytt ansikte utåt (Gill 2015)

6 Jämförelse mellan vinterträdgårdarna på Chatsworth och i Sheffield

I det här arbetet jämförs The Great Conservatory på Chatsworth som representant för 1800-talets vinterträdgårdar med Sheffield Winter Garden, en modern vinterträdgård från 2000-talet. Det finns många likheter och även en del skillnader mellan de båda vinterträdgårdarna. Till markytan sett var The Great Conservatory dubbelt så stort som Sheffield Winter Garden är men på höjden skiljer det enbart tre meter vilket betyder att bägge trädgårdarna hade/har samma förutsättningar för högresta växter.

En tydlig likhet är rent konstruktionsmässigt; bägge består av limträbalkar och har en rundad form. Rent formmässigt påminner faktiskt de bägge vinterträdgårdarna om varandra (se bild 18 och 19). Grant skriver att The Great Conservatory i huvudsak var en timmerkonstruktion med fårat tak av glas och bestod av böjda limträbalkar som skapade det böjda taket. Det järn som användes till byggnaden var 36 gjutjärnsskolonner som både stöttade taket samt agerade stuprör för regnvattnet från färorna (2013). Eftersom det fortfarande var hög skatt på glas när The Great Conservatory byggdes använde Paxton sig av glas som tillverkats med hjälp av ny teknik. En teknik som utvecklats av bröderna Chance i Birmingham och som möjliggjorde produktionen av större glasskivor än tidigare. De glas som Paxton använde var 120 cm långa och 15 cm breda (Grant 2013).

Bild 18: Illustration av interiören i The Great Conservatory, fotograferad av informationstavla i Chatsworths trädgårdar.

Bild 19: Sheffield Winter Garden.

Vinterträdgården i centrala Sheffield består också den av limträbalkar som är stöttade av stålkonstruktioner och är täckt av 2 500 kvadratmeter glas (Sheffield City Council 2003), dock betydligt större glasskivor än The Great Conservatory eftersom tekniken inom glas har utvecklats ännu mer sedan 1800-talet. Gällande tillgänglighet finns det stora skillnader mellan den bägge platserna. Medan vinterträdgården på Chatsworth House var en privatägd plats som användes av en liten skara rika och väl bemedlade människor så är vinterträdgården i centrala Sheffield en mötesplats för människor av alla de slag. Det är en plats där du kan äta din medhavda lunch, sitta och läsa eller bara ta en genväg igenom på väg någon annanstans. Den är öppen året runt förutom på juldagen och där är ingen inträdesavgift.

Bild 20: Naturlik plantering i Sheffield Winter Garden.

David Gill berättar att de placerat växterna i vinterträdgården utifrån estetiska värden snarare än utifrån ursprung och taxonomi. De ville få till en naturlig och lite vild känsla (se bild 20). Likadant står det att läsa om vinterträdgården i Chatsworth att de tropiska och subtropiska växterna var arrangerade i en pittoresk stil, snarare än att de var arrangerade taxonomiskt som en samling arter. (Grant 2013). Grant skriver även att växterna i The Great Conservatory planterades i kombination med stenar och dammar för att skapa en naturlig miljö och ge besökaren intryck av ett tropiskt paradys. På samma sätt är faktiskt växterna i den moderna vinterträdgården inne i Sheffield arrangerade ett och ett halvt sekel senare.

Åtminstone tre växter som växte i The Great Conservatory återfinns idag i den moderna vinterträdgården i Sheffield. Nämligen banan, *Musa* (*M. cavendishii* i The Great Conservatory

och *M. ensete* i Sheffield Winter Garden), dadelpalmer, *Phoenix ssp.* och korallbuske, *Erythrina ssp.* (Woods och Warren 1988, Sheffield City Council 2003). Detta tyder på att klimatet i de bägge vinterträdgårdarna var relativt lika.

Andra paralleller mellan de bägge vinterträdgårdarna är att de har varit/är platser för evenemang. I The Great Conservatory hade hertigen överdådiga fester. När den unga drottning Victoria var på besök i december 1843 åkte hon tillsammans med prins Albert och hertigen av Wellington i en öppen vagn genom vinterträdgården som lystes upp av över 12 000 lampor (Woods och Warren 1988). Märk väl att uppfinnaren Thomas Edison visade upp sin första funktionella glödlampa 1879 så detta var alltså långt innan elektricitetens genomslag (NE 1995). Hertigen av Wellington ska ha sagt att under sina otaliga resor genom Europa hade han aldrig sett något så magnifikt som The Great Conservatory (Woods och Warren 1988).

The Winter Garden i Sheffield har regelbundna evenemang som exempelvis snooker-VM under sex veckor på våren, det spelades snooker i vinterträdgården under studiebesöken för det här arbetet (se bild 21). Gill berättar att där även arrangeras utställningar, dansuppvisningar och konserter. Flera par har även gift sig i Sheffield Winter Garden, precis som i trädgårdarna och huset på Chatsworth.

En tydlig skillnad mellan de båda platserna är antalet anställda som sköter om vinterträdgårdarna. Här är givetvis tidsskillnaden en enorm faktor då det var betydligt billigare med arbetskraft på 1800-talet än idag. Även det faktum att den ena vinterträdgården hör till en stad och den andra är privatägd påverkar. Gill berättar att de bara är fem personer som sköter om alla centrala planteringar i Sheffield och påpekar att det är en kamp om tiden att hinna med. Och även om vinterträdgården är fin att se på och besöka skulle det absolut behövas lite mer skötsel än de i genomsnitt tre timmar om dagen som de har möjlighet att lägga nu (inkl. vattning). Gane å andra sidan berättar att den sjätte hertigen av Devonshire och Joseph Paxton inte sparade in på arbetskraften och på fotografier med The Great Conservatory i bakgrunden syns den armé av trädgårdsarbetare som jobbade där (se bild 22).

Bild 21: Snooker-match i Sheffield Winter Garden.

Bild 22: Trädgårdsarbetare framför The Great Conservatory. Fotograferat av informationstavla i Chatsworths trädgårdar.

Under 1800-talet var det samlandet och uppvisandet av exklusiva, exotiska växter som var en stor del av vinterträdgårdarnas funktion. Gill berättar att det inte var samma fokus på det när de anlade den moderna vinterträdgården och att de inte har några speciella växter som de vill visa upp på det sättet men att de däremot har informationstavlor med fakta om en del av växterna för att ge allmänheten information.

Jämförelse mellan vinterträdgårdarna i korthet:

Likheter

Byggnaderna består till huvuddelen av trä och glas

Växterna är arrangerade för att efterlikna naturen

Platser för evenemang

Statusmarkörer

Skillnader

Tillgänglighet

Vistelse istället för uppvisning

7 Vinterträdgård som statussymbol

I boken *Drömmen om ett orangeri* (Ahlsén Söder och Söder 2007) står att läsa att under 1700-talet lät välbärgade personer anlägga växthus inte bara för att få tillgång till exotisk frukt och planter, utan också som ett tecken på makt och status. Färska citrusfrukter gav till exempel status åt hovets och adelsmännens måltider och det ansågs som mycket exklusivt att ha en samling sällsynta växter (Ahlsén Söder och Söder 2007). Att det fortsatte vara en statussymbol in på 1800-talet är tydligt eftersom de var så kostsamma både att bygga och sköta att de var reserverade för den rika överklassen.

Även den moderna vinterträdgården i Sheffield kan ses som en statussymbol. Den kom till i samband med ett projekt att lyfta Sheffield's anseende och rykte som en nedgången stad till en blomstrande, attraktiv universitetsstad. Och i Sheffield har detta varit ett mycket lyckat projekt, på bara 13 år har de gått från en förfallen stadskärna till en grönskande stad med en vinterträdgård som inofficiell stadssymbol. Vinterträdgården i Sheffield har blivit både en plats för de lokala invånarna att vara stolta över samt en turistattraktion.

I tidningen *Dagens Nyheters* ekonomibilaga står att status idag är en bra balans mellan fritid och arbete, välmående och att ha upplevt mycket. Tidigare förknippades ofta status med klassiska attribut som en fin titel eller en dyr bil men nu är det snarare saker som balans i livet och att ha ett bra liv vid sidan om jobbet som värderas högt. (Axelsson 2014).

En tydlig statusmarkör i dagens samhälle är att vara vid god hälsa. Idéhistorikern Sverker Sörlin talar till exempel i radioprogrammet *Kropp och Själv* i P1 om att löpning är en statusmarkör för

samhällets övre skikt. Eftersom ”livspusslet” är den moderna människans största problem så är en tidskrävande aktivitet som långdistanslöpning en prestigesak och ett maratonlopp kan till och med användas till ens fördel vid en anställningsintervju (Sörlin 2012).

På samma sätt är trädgård en tidskrävande aktivitet och därför kan ett trädgårdsintresse, framförallt om de innefattar vinterträdgårdar som fortfarande är relativt kostsamma att bygga, i förlängningen ses som ett tecken på status.

Vidare har trädgårdar länge anses främja hälsan. Professor Patrik Grahn vid SLU skriver i Socialmedicinsk tidskrift att det allt sedan Antiken ansetts hälsofrämjande att vistas i naturen. Under 1700-talet anlades parker och grönområden i städerna för att förbättra människors hälsa och inom psykiatri har flertalet studier gjorts som visar att trädgårdsaktiviteter har gynnsamma effekter. Historiskt sett har anläggningar som Ronneby brunn funnits främst för de välbeställdas rekreation. Intresset för naturbaserad vård och behandling avtog dock i och med att den moderna medicinen utvecklades under 1900-talet men den trenden är på väg att vända. (Grahn 2012)

Grahn skriver fortsatt att om man ser till den vuxna befolkningen så har det kommit fram epidemiologiska (epidemiologi = läran om sjukdomsförlopps demografi) tvärsnittsstudier som antyder att ju bättre tillgång till grönområden människor har, desto bättre mår de. Studier visar även att det är förenat med förhöjd risk för ohälsa när barn inte får möjlighet att regelbundet vistas i natur. Richard Louv kallar ohälsoproblematiken för ”nature deficit disorder” med symptom som fetma, depression och koncentrationsproblematik. (Grahn 2012)

Bild 23: The Graduate School of Business, Chicago. Foto: Grufnik

8 Vinterträdgård som nutida fenomen

Vinterträdgårdar är åter en växande trend i dagens samhälle. I brittiska arkitekturtidskriften Homify's digitala version skriver Alissa Ugolini att flera kontorsbyggnader byggs med vinterträdgårdar för att uppmuntra de anställda att koppla av och återvända till arbetet med full energi. Till exempel har huvudkontoret för Coca Cola i London en vinterträdgård på taket med utsikt över hela staden skapad av arkitektbyrån Eartship Biotecture (Homify 2015-01-19). Ett annat exempel är The Graduate School of Business i Chicago (se bild 23) som ritades av arkitektfirman Rafael Viñoly Architects och stod färdig 2004. Byggnaden är centrerad kring en gigantisk vinterträdgård som är sex våningar hög (Rafael Viñoly Architects 2004).

Ugolini skriver även att funktionen av vinterträdgårdar har ändrats genom tiderna. Från att ha varit en plats för odling och uppvisning av samlares exotiska växter, fåglar och insekter under 1800- och början av 1900-talet är de idag snarare ett andra vardagsrum, matsal eller ateljé. Självklart finns de exotiska växterna kvar men de hjälper snarare till att sudda ut gränserna mellan ute och inne än visas upp. Formmässigt har vinterträdgårdarna också förändrats från den klassiska viktorianska stilen till mer moderna, strikta former. (Homify 2014-06-02)

Gällande växtmaterial för vinterträdgårdar skriver landskapsarkitekt Karin Svensson att det idag finns ett betydligt större utbud med lämpade växter än för exempelvis 20-30 år sedan. De flesta Garden Center har så kallade medelhavsväxter som passar för vinterträdgårdar och inglasade miljöer (Movium fakta 2014). Att växtmaterialet är lättare att få tag på gör också att det är enklare för gemene man att anlägga en vinterträdgård.

Om vi lämnar England för en kort stund och istället vänder blicken mot Sverige så ser vi flertalet nya byggnadsprojekt med vinterträdgårdar. Ett exempel är landskapsarkitekten och konstnären Monica Goras glasbubbla i Västra Hamnen i Malmö från 2006. Det är en bubbla av glas på en vindpinad bostadsgård precis vid havet som ger de boende en möjlighet att vistas i en tropisk miljö året runt (Gora 2014).

Ytterligare ett exempel i Malmö är det kommunala bostadsbolaget MKB:s byggprojekt Greenhouse i ekostaden Augustenborg som har beräknad inflyttning under år 2015-16. Greenhouse är ett hållbart hyreshus med fokus på odling. De rejält tilltagna balkongerna är till hälften övertäckta med glas för att skapa olika klimatzoner och på husets tak finns en takträdgård och ett stort växthus för odling och samvaro, alltså en form av vinterträdgård. (MKB 2014)

Vidare finns en trend med vinterträdgårdar i anknytning till seniorboenden där de får fokus att sätta guldkant på tillvaron. Ett exempel på detta är Monica Goras glasbubbla som nämnts tidigare men än mer integrerat i boendet är vinterträdgården i Bovieran. Bovieran är ett bostadskoncept som riktar sig till lite äldre människor utan hemmavarande barn. Konceptet ser likadant ut på samtliga platser; en överglasad vinterträdgård som omges av huskroppar på tre sidor. Vinterträdgårdens syfte är att vara en plats för gemenskap och avkoppling i ett behagligt klimat året runt. Idag finns Bovieran till exempel i Partille, Kalmar, Falkenberg, Örebro och Varberg och expanderar kraftigt. Vinterträdgårdarna i Bovieran är uppdelade i fyra olika trädgårdskaraktärer; den tropiska delen, medelhavsdelen, japanska trädgården och den skandinaviska trädgården. (Bovieran 2015)

9 Diskussion

Frågeställningen för den här jämförande studien var: *Vilka likheter och skillnader finns mellan dagens och 1800-talets vinterträdgårdar gällande funktion, betydelse och status?* Resultatet av arbetet är att de båda vinterträdgårdarna som studerats, The Great Conservatory på Chatsworth och Sheffield Winter Garden, är väldigt lika varandra till konstruktion, invändigt utseende, klimat och syfte men skiljer sig åt i användning och tillgänglighet. Målet med arbetet var att formulera hur funktionen av vinterträdgårdar eventuellt har ändrats genom tidens gång och även att utreda vilket behov som finns av vinterträdgårdar i dagens samhälle och i framtiden.

Det är tydligt att funktionen mellan en vinterträdgård på 1800-talet gentemot idag har förändrats en hel del. Funktionen för vinterträdgårdar för ett och ett halvt sekel sedan var främst att vara en plats för att visa upp exklusiva, exotiska växter och i förlängningen visa upp hur förmodigen ägaren var. Idag kan en vinterträdgård snarare ses som en plats för rekreation och vistelse – ett andra vardagsrum, matsal eller kanske ateljé.

Ett annat tydligt resultat av den här studien är att bägge vinterträdgårdarna kan ses som statusmarkörer av sin tid. Det är idag inte en fråga om att visa upp hur välbärgad man är genom att ha dyrbara, exotiska växter men fortfarande är vinterträdgårdar dyrt att anlägga så de kan absolut ses som en statusmarkör och i många fall ett bevis på ett stort trädgårdsintresse. Vidare kan man idag kanske säga att vinterträdgårdar är en statusmarkör på grund av den tid och resurser som man har möjlighet att lägga på den och hur man prioriterar sin tid snarare än de uppvisande skrytbyggen som vinterträdgårdar var på 1800-talet. Ser vi till de specifika platserna som har studerats så är det knappast en diskussion om att hertigen av Devonshire och Joseph Paxtons gigantiska vinterträdgård på Chatsworth var en statusmarkör. Det är däremot betydligt intressantare att även den moderna vinterträdgården i Sheffield också kan anses vara det. Sheffield var en nedgången stad med en förfallen stadskärna. Genom ett omfattande förnyelseprojekt, *Heart of the City*, har staden lyckats vända trenden och vinterträdgården har blivit ansiktet utåt med nära två miljoner besökare per år.

Gällande betydelsen av vinterträdgårdar så var de på 1800-talet ett sätt att få tillgång till exotisk frukt och blommor under större del av året än tidigare. I dagens samhälle när varor exporteras relativt billigt över hela världen är detta inte längre något problem, även om mycket kan sägas om vilken miljöpåverkan detta har. Det är också tämligen enkelt att få tag på växter till vinterträdgården idag, som Karin Svensson skriver har minsta trädgårdscenter med självvaktning en avdelning för detta (Movium fakta 2014). Vinterträdgårdar kom alltså till för att kunna hålla liv i och visa upp exklusiva rariteter inom växtriket på 1800-talet och ännu tidigare medan dessa växter i dagens samhälle är lättillgängliga. Betydelsen och funktionen med vinterträdgården har därför av naturliga skäl förändrats. Numera anläggs de snarare som ett sätt att njuta av trädgård under en större del av året än att visa upp egenodlade dadlar (även om detta också förekommer naturligtvis).

Resultatet av studier av nutidens vinterträdgårdar kan tolkas som att trenden med vinterträdgårdar ökar igen efter att ha haft en nedgång under 1900-talet. De är kanske inte lika popu-

lära som under 1800-talet ännu men allt fler vinterträdgårdar byggs både i privata och offentliga sammanhang. Eftersom det är vetenskapligt bevisat att människor mår bättre ju närmre de ha till natur och grönska blir vinterträdgårdar ett sätt för arbetsgivare, bostadsrättsföreningar, offentliga inrättningar och privatpersoner att måna om välbefinnandet även under vinterhalvåret. Och kanske är det då som vi människor mest av allt behöver få omge oss med grönska likt den i Sheffield Winter Garden. Trenden med vinterträdgårdar i anslutning till seniorboenden är också tydlig, där vinterträdgården ses som ett sätt att sätta guldkant på tillvaron.

En tydlig begränsning i det här arbetet är att den ena vinterträdgården inte längre existerar. Grundmuren, relativt oförstörda omgivningarna och en del dokumentation finns kvar men det hade absolut varit en klar fördel för arbetet om The Great Conservatory varit intakt. Å andra sidan finns det väldigt mycket litteratur som berör The Great Conservatory och dess skapare, Joseph Paxton, till skillnad från mängden som står skrivet om Sheffield Winter Garden. Detta har gjort det svårt att balansera mängden fakta om de bägge vinterträdgårdarna men verksamhetschef David Gill på Sheffield Winter Garden har varit en outtömlig källa till information om den moderna vinterträdgården.

Fortsatt gällande Sheffield Winter Garden så skriver Worsley i sin artikel i The Telegraph att det är passande att Sheffield som i grunden är en viktoriansk stad har skapat en typiskt viktoriansk företeelse som vinterträdgårdar traditionellt varit i England och moderniserat konceptet (Worsley 2003). Jag håller med om detta och tycker att idén med en publik vinterträdgård som komplement till stadens grönska på sommaren är en god idé och bevisligen så används den flitigt av stadens invånare. Eftersom Chatsworth bara ligger en halvtimme från Sheffield och är så berömt för sin vinterträdgård trots att den inte finns kvar kan jag inte låta bli att undra hur mycket arkitektfirman sneglade på Paxtons konstruktion när de skapade Sheffield Winter Garden. Paxton tog inspiration till The Great Conservatory från katedraler med högre mittdel och lägre sidogångar. På liknande sätt ger ett besök i Sheffield Winter Garden nästan en sakral känsla med sina 22 meter i takhöjd och växter som sträcker sig mot himlen.

I tidningen The Guardian skriver Jonathan Glancey att vinterträdgården i Sheffield är den sorts övertäckta mötesplats som brittiska städer saknat så länge och att arkitekturen spelar andra fiol till överflödet av exotisk grönska (The Guardian 2003-01-06). Glancey fortsätter med att vinterträdgården är en härlig påminnelse om hur arkitektur själv härrör delvis från studier av träd och natur. Och går vi tillbaka till Paxtons inspiration från jättenäckrosens bladnervar när han skulle konstruera hållbara men ändå gracila glashus så känns det som att cirkeln är sluten.

Gällande behovet som finns av vinterträdgårdar i dagens samhälle och i framtiden så tror jag framförallt att det är i de offentliga miljöerna, likt Sheffield Winter Garden, som vi kommer att fortsätta se dem. Att seniorboenden, köpcentrum, universitet och arbetsgivare redan har börjat anlägga vinterträdgårdar hoppas jag är en trend som håller i sig. Att samhället gemensamt hjälps åt att skapa platser där det går att njuta av trädgård även när klimatet utanför är bister känns hoppfullt. Avslutningsvis så är den viktigaste slutsatsen av det här arbetet att vinterträdgårdar då som nu är funktionella, betydelsefulla och statusfyllda.

10 Källförteckning

Ahlsén Söder, Paula och Söder, Stefan. 2007. *Drömmen om ett orangeri*. Stockholm: Infotain & Infobooks Sweden AB

Axelsson, Cecilia. 2014-08-21. Välmående och balans har blivit nya statusmarkörer. *Dagens Nyheter*. Tillgänglig: <http://www.dn.se/ekonomi/jobbb-karriar/valmaende-och-balans-har-blivit-nya-statusmarkorer/> [2015-05-25]

Bovieran. 2015. Tillgänglig: <http://www.bovieran.se> [2015-05-25]

Chatsworth House Trust. 2015. *Your Guide to Chatsworth*.

Colquhoun, Kate. 2004. *A Thing in Disguise – The Visionary Life of Joseph Paxton*. London: Harper Perennial

Engström, Christer (chefredaktör). 1995. *Nationalencyklopedin, sextonde bandet*. Sökord: Sheffield. Höganäs: Bra Böcker AB

Glancey, Jonathan. 2003-01-06. Underneath the Arches. *The Guardian*. Tillgänglig: <http://www.theguardian.com/artanddesign/2003/jan/06/architecture.artsfeatures> [2015-05-19]

Grahn, Patrik. 2012. Natur och hälsa i en alltmer urban livsmiljö. *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 3: s 207-216

Grant, Fiona. 2013. *Glasshouses*. Oxford: Shire Publications Ltd

Jakobsson, Anna. 1998. Om begreppet orangeri. *Lustgården*, årg 78: s 59-70

Kropp och själ (2012). Sverker Sörlin. [Radioprogram] Producent: Stina Näslund. Sveriges radio, P1 19 juni

Patel, Runa och Davidsson, Bo. 2003. *Forskningsmetodikens grunder – att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Sverige: Studentlitteratur

PRS Architects. 2003. *Winter Garden, Sheffield*. Tillgänglig: http://www.prsarchitects.de/media/prsa_wintergarden.72e2665b.pdf [2015-05-03]

Rafael Viñoly Architects, 2004. *University of Chicago Graduate School of Business*. Tillgänglig: <http://www.rvapc.com/works/379-university-of-chicago-graduate-school-of-business> [2015-05-26]

Richmond, Lucy. 2009-05-07. The Giant Water Lily that Inspired the Crystal Palace. *The Telegraph*. Tillgänglig: <http://www.telegraph.co.uk/comment/letters/5285516/The-giant-water-lily-that-inspired-the-Crystal-Palace.html> [2015-05-17]

Sheffield City Council och The Rotary Club of Sheffield. 2003. *Inside Sheffield's Winter Garden and the Story behind the Peace Gardens*. Sheffield: The Production Company

Svensson, Karin. 2014. *Vinterträdgård – växtval i paradisen under glas*. Movium fakta, nr 1.

Thacker, Christopher. 1989. *England's Historic Gardens*. London: Headline Book Publishing Plc

Ugolini, Alissa. 2014-06-02. The Modern Conservatory. *Homify*. Tillgänglig: <https://www.homify.co.uk/ideabooks/1491/the-modern-conservatory> [2015-05-25]

Ugolini, Alissa. 2015-01-19. Modern Winter Gardens. *Homify*. Tillgänglig: <https://www.homify.co.uk/ideabooks/15474/modern-winter-gardens> [2015-05-25]

Warren, Arete och Woods, May. 1988. *Glasshouses*. London: Aurum Press Limited

Worsley, Giles. 2003-01-04. Giving Heart to the City. *The Telegraph*. Tillgänglig: <http://www.telegraph.co.uk/culture/art/3588012/Giving-heart-to-the-city.html> [2015-05-03]

Muntliga källor

Gane, Nicky. Guide och föreläsare på Chatsworth House, intervju 2015-04-24

Gill, David. Verksamhetschef på Sheffield Winter Garden, intervju den 2015-05-23

Gora, Monica. Landskapsarkitekt och konstnär, föreläsning i kursen Växtkomposition på SLU Alnarp 2014-12-01

Bilder

Fotografier och illustrationer av Elsa P. Lindström förutom följande tre foton:

Bild 5: Gran incendio del Crystal Palace (Londres, 1936) <https://www.flickr.com/photos/recuerdosdepandora/6430351561/in/photolist-aNeeun-nk3CCt-nMEgnC-pPuHQ7-nEgZUk-nkd1c8-nhZKMn-541hcw-7A2n4V-eeCWgo-smDX4Y-8PzVfS-kqZPS8-nhbfdv-smPuGT-8PzVFs-8PzW6N-8Uf1YJ-arZ5SM-icxoRk-7ccGSx-8PzSCs-ii8pH4-8PwMwV-rq1s3R-ibF8gA-idYP8x-541h1d-arZ8tp-bA3CZj-kbTLgL-ihuT1W-nqy2wA-7cgtg3-71WnXr-86xWnr-8Miumk-bP2rn4-pr4t2J-nNBbDt-24rYjY-8DC4wz-idYPep-bzLoFW-7c6Jte-qpcbs6-idgvZr-arZ7nH-5V5kdf-5V5kp7> av Recuerdos de Pandora
(Licens Creative Commons CC BY-SA 2.0)

Bild 6: Giant Lilypad <https://www.flickr.com/photos/jwpriebe/2820146979/in/photolist-5icZrM-8ENVYd-8EKLtB-8ieLVp-jsCg9-jnef2-dz4FQy-3gM3Xg-3gM3L8-3gM42X-3tDx3-5gGxYT-6NcPty-jsCb2-2iAnKG-fNLp-Hk-sKTLw-7cX1rh-ba6NB-sKUkj-nYZpnf-8FPLJv-3yHG7T-3GxGWq-6a5bzc-4BEaQu-sKUhd-6a95od-f31LoH-3yN4Au-gRZhSx-h6ET57-58ZkQ9-4X8UxM-4eUsC4-acy2Y-sKUFA-6C2JFv-8qPSn7-sKUsi-sKUiT-sKUtp-8yTX-YS-sKUep-hP6Agv-nYZptC-nGBLH9-oYeqMs-pSxqKZ-aD6Rcg> av Jürgen Priebe
(Licens Creative Commons CC BY-NC 2.0)

Bild 23: The Graduate School of Business, Chicago <https://www.flickr.com/photos/grufnik/536910146/in/photolist-qqJVYN-6zHpqt-6AmnsW-6zMt2W-PrNFu-mgWbct-mgWbFK-mgWaZ4-mgXeEQ-mgWdpz-eX-CuTj-6V2P7z-6QbTwB-6QbTrn-f7iyPt-f7xPpy-f7iygR-f7xPj9-f7iA4B-f7izpV-f7iyK4-f7iyU6-f7xPKC-mgWche-mgXh59-f7iyqt-f7iywk-f7xQ3W-f7xNSd-f7iAaZ-f7iyXX-f7xP6W-f7xNZU-f7xMW5-f7xPvf-f7iyCR-f7xMYL-e3Rrk6-eZm5rj-eZ9N5c-kdSUSz-duSE9s> av Grufnik
(Licens Creative Commons CC BY-NC-ND 2.0)